

Hvad er en disposition?

Carsten Sestoft

Når man en gang har beskæftiget sig med historisk semantik og begrebshistorie, f.eks. i forlængelse af Reinhart Koselleck, sker det, at man bliver i tvivl om betydningen af ord, man troede at kende. Det skete for mig med ordet 'disposition'. Habitus er som bekendt for Bourdieu et 'system af dispositioner'; men hvad er i grunden en disposition? Den meget skolastiske orddiskussion i det følgende kan måske være til gavn for nogle, for jeg har fornemmelse af, at det for mange ikke står helt klart, hvad en disposition er for noget.

Ordet 'disposition' har et antal betydninger på dansk. Det kan være noget med ordning: man disponerer sin sproglige fremstilling af noget ved at skrive en disposition. Det kan være noget med at råde over: "jeg disponerer over min tid" – eller noget med at være til rådighed: "Jeg er til Deres disposition" (jf. ejendomsmæglerens "disponible" kælderrum). Endvidere kan det handle om at vælge eller beslutte noget: "jeg har truffet den disposition, at..." eller mere sjældent: "jeg har disponeret sådan, at jeg altid holder fri om søndagen". Endelig kan det være noget med anlæg eller tilbøjelighed: "jeg har altid været disponeret for migræne".

Indtil nu troede jeg, at det kun var den sidste betydning, som har noget med habitus-begrebet at gøre – altså at være "disponeret for" (det er allerede en del af habitusbegrebet hos Thomas Aquinas, jf. Callewaert 1992, 83) – men den første betydning er også involveret. Det kan man se et sted i Bourdieus *Science de la science et réflexivité* (Bourdieu 2001, 84), hvor perfektum participiet af verbet "disposer" (disponere) bruges i de to betydninger. Det hedder om videnskabsmænd, at deres habitus gør dem "disponerede for" (*disposés à*) at se det videnskabelige felts regler og regelmæssigheder, og det gør den, fordi de gennem socialisering er blevet "disponerede" (*disposés*), dvs. "ordnede", "formede" eller "arrangerede" i en betydning, der på dansk kun delvist eksisterer i udtrykket "disposition", for en skematisk ordning af skriftlige arbejder.

Disse to betydninger dækker to aspekter af Bourdieus brug af dispositionsbegrebet (og habitusbegrebet). I *Le Sens pratique* hedder det i begyndelsen af kapitel 3, at habitus er "systemer af varige og overførbare dispositioner, [dvs.] strukturerede strukturer, der er prædisponerede for at fungere som strukturerende strukturer" (Bourdieu 1980, 88). Betydningen af 'disposition' som noget, der er ordnet eller arrangeret (som den skriftlige disposition) og dermed har antaget en form, svarer til de strukturerede strukturer, dvs. dem, der frembringes af inkorporeringen af de objektive strukturer, man vokser op og socialiseres under. Dispositioner er altså i

denne betydning ikke noget medfødt, men noget erhvervet eller tillært (på en ikke-bevidst måde). 'Disposition' i betydningen 'anlæg' eller 'tilbøjelighed' er det, der ligger i de strukturerende strukturer, som disponerer for bestemte måder at handle på, f.eks. at forsøge at placere sig i en høj eller lav, central eller marginal position på et felt.

Når Bourdieu taler om sin "dispositionelle handlingsteori" – han taler f.eks. i *Science de la science* om en "dispositionalistisk handlingsfilosofi" (Bourdieu 2001, 68) – er det altså en handlingsteori, der er baseret på antagelsen af, at mennesker gennem socialiseringen inkorporerer dispositioner, der 1) er ordnede eller strukturerede, 2) er strukturerende "dispositioner for" at handle.

Men hvad vil det så sige at være disponeret for? Bourdieu lægger selv vægt på, at dispositionsforklaringen er en variant af handlingsforklaring og adskiller sig fra de to andre af slagsen, nemlig den objektivistiske determinisme og den subjektivistiske finalisme. Førstnævnte forklarer handling som resultatet af objektive strukturers tvang, som den handlende udfører, ofte uden bevidsthed om strukturerne. Finalismen forklarer derimod handling som resultatet af en individuel bevidst beslutning, der sætter et mål. I begge tilfælde er der et 1:1-forhold mellem det, der skal forklares – handlingen – og det, der forklarer den – strukturen eller det besluttede mål. Dette 1:1-forhold eksisterer ikke i dispositionsforklaringen. At være disponeret for at handle på en bestemt måde vil sige, at der er et sandsynlighedsforhold mellem handlingen og dispositionen, der forklarer handlingen. Med andre ord er det ikke sikkert, at handlingen bliver foretaget, selv om den fornødne disposition er til stede. Forholdet mellem en disposition og en handling kunne f.eks. siges at være 1:½, hvis handlingen foretages i halvdelen af de tilfælde, hvor dispositionen er til stede. Det kan illustreres med en idé fra filosofen Gilbert Ryle, som Bourdieu gengiver i *Méditations pascaliennes* (Bourdieu 1997, 177): I stedet for at sige, at glasset gik i stykker, fordi en sten ramte det, bør man sige: glasset gik i stykker, da en sten ramte det, fordi det var skrøbeligt. Skrøbeligheden er altså her en disposition for at gå i stykker, som kan realiseres eller ikke, men – som man ved – ofte bliver det. Teoretisk set kunne man ligefrem lave statistiske analyser, som ville vise den historiske sandsynlighed for, at glas går i stykker i løbet af en given tidsperiode. Det væsentlige ved Ryles formulering er, at det flytter det forklarende 'fordi' fra begivenheden (en sten rammer glasset) til dispositionen (glas er skrøbeligt).

Dispositionsbegrebet har naturligvis været genstand for mere indgående filosofisk behandling. En af de mest omfattende er forfattet af Bourdieus søn Emmanuel Bourdieu i bogen *Savoir faire. Contribution à une théorie dispositionnelle de l'action* (Bourdieu 1998). I Jacques Bouveresses artikel "Règles, dispositions et habitus" (Bouvarresse 1995) kan man også finde nogle interessante diskussioner af dispositionsbegrebet.¹ Bouvarresse citerer bl.a. et af de få steder, hvor Wittgenstein diskuterer begrebet,² og ender sin artikel med en overraskende, men muligvis god forklaring på den modstand, Bourdieus ideer møder (her i fri gengivelse): modstanden skyldes ikke, at Bourdieu leverer deterministiske 1:1-forklaringer om social handlen, men stammer tværtimod fra tendensen til at tro, at man endelig ville have forstået samfundet, hvis man fandt sådanne forklaringer – hvilket Bourdieu netop ikke vil.

Noter

- ¹ Artiklen er oprindelig et foredrag holdt i Berlin i 1989, derefter publiceret på tysk i Gebauer & Wulf 1993. Findes tillige i Bouveresse 2004.
- ² Der er også et ret interessant sted i *Philosophische Untersuchungen*, § 149, hvor Wittgenstein skriver: ”Når man siger, at det at kunne alfabetet er en tilstand i sjælen, så tænker man på den tilstand i et sjæleapparat (f.eks. vores hjerne), ved hjælp af hvilken vi kan forklare ytringerne af denne kunnen. En sådan tilstand kalder man en disposition. Det er imidlertid ikke uproblematisk at tale om en tilstand i sjælen, fordi to kriterier for tilstanden skal være opfyldt; nemlig en erkendelse af konstruktionen af apparatet, uafhængig af dets virkninger. (Intet ville her være mere forvirrende end brugen af ordene ”bevidst” og ”ubevidst” for modsætningen mellem bevidsthedstilstand og disposition. Thi det første modsætningspar skjuler en grammatisk forskel.)” – Dette kræver nok lidt udlægning. Som jeg forstår den, er Wittgensteins argumentation følgende: For at forklare, hvad det vil sige at kunne alfabetet – dvs. på opfordring at kunne reproducere dette korrekt – antager vi, at der er tale om en disposition, dvs. om en tilstand i mennesket eller i dets sjæl eller hjerne, som er varig, men ikke er situeret i bevidstheden. Alfabetet kan bringes til ytring, men om det sker bevidst eller ubevidst er et irrelevant spørgsmål; de to termer kan ikke bruges på samme måde som forskellen på bevidsthedstilstand og disposition (det er den ”grammatiske” forskel). Men for at have ret til at betegne denne alfabetkunen som en disposition skal vi ikke kun kunne sige, hvordan den ytrer sig, men også hvordan den er konstrueret eller opstået. Hvordan kommer alfabetet ind i sjæleapparatet på en sådan måde, at det bliver derinde og kan tages frem på opfordring? At sige at man har lært det udenad, er blot en anden måde at beskrive fænomenet på; det er ikke en forklaring eller ”erkendelse af konstruktionen”. Og det er her, man kunne sige, at Bourdieu netop har forsøgt at skitsere en forklaring på konstruktionen af dispositioner – sagt meget skematisk: Sociale strukturer inkorporeres som mentale strukturer, idet de sociale strukturer ligesom erfaringen af egen krop, af tyngdekraft og andre fysiske fænomener er relativt stabile og dermed kan inkorporeres som varige strukturer ved verden, som man må forholde sig til. Dermed bliver de mentale strukturer til dispositioner, til kognitive dispositioner, som varierer med den sociale position, de sociale strukturer erfares ud fra. – Spørgsmålet er så, om Bourdieu bruger ordet ’disposition’ på samme måde som Wittgenstein. Det synes ikke helt at være tilfældet, fordi Wittgenstein netop synes at opfatte dispositioner som noget mekanisk. Tag eksemplet med alfabetet. Det giver ikke rigtig mening at sige, at man kan alfabetet på en vag måde eller halvt. Det er enten-eller. Men sådan fungerer dispositioner jo ikke hos Bourdieu; her er der masser af vaghed i praksis; den mentale disposition frembringer snart det ene, snart det andet (men kun undtagelsesvis det tredje og fjerde); dispositionerne giver kun probabilistisk mening, de er tendenser og ikke mekanismer. Sagt på wittgensteinsk må i al fald nogle af ordets betydninger være forskellige,

fordi de sproglige sammenhænge, beskrivelserne af dispositioner indgår i hos Wittgenstein og Bourdieu, er forskellige.

Referencer

- Bourdieu, E. 1998. *Savoir faire. Contribution à une théorie dispositionnelle de l'action* (Paris: Seuil).
- Bourdieu, P. 1980. *Le sens pratique* (Paris: Minuit).
- _____. 1997. *Méditations pascaliennes* (Paris: Seuil).
- _____. 2001. *Science de la science et réflexivité* (Paris: Raisons d'agir).
- Bouveresse, J. 1995. "Règles, dispositions et habitus". *Critique* 579-580.
- _____. 2004. *Bourdieu, savant & politique* (Paris: Agone).
- Callewaert, S. 1992. *Kultur, pædagogik og videnskab* (København: Akademisk Forlag).
- Gebauer, G. & C. Wulf. 1993. *Praxis und Ästhetik: Neue Perspektiven im Denken Pierre Bourdieus* (Suhrkamp).
- Wittgenstein, L. 1968. *Philosophische Untersuchungen, Philosophical Investigations* (Oxford: Blackwell).